

Wprowadzenie

Introduction

Prawdziwy patriotyzm nie tylko polega na tym, ażeby kochać jakąś idealną ojczyznę, ale – ażeby kochać, badać i pracować dla realnych składników tej ojczyzny, którymi są ziemia, społeczeństwo, ludzie i wszelkie ich bogactwa.

Bolesław Prus

Kraj rodzinny, ściśle mówiąc, kraj w którym przeżyliśmy lata swego dzieciństwa, nie jest żadnym krajem geograficznym, ale mnóstwem miejsc i tajemniczych zakątków, z którymi mieliśmy do czynienia, gdy byliśmy młodzi.

Karel Čapek

Rok 2018, rocznica zakończenia pierwszej wojny światowej (1914–1918), pierwszego w dziejach konfliktu totalnego – wojny, w której walczyły nie tylko siły zbrojne wrogich sobie państw, ale do walki zmobilizowane zostały materialne i duchowe zasoby wciągniętych do wojny narodów. W pamięci historycznej wielu narodów europejskich, uczestników i ofiar tej wojny, a także w historiografii europejskiej wykreowany został obraz „wielkiej wojny”, która z jednej stała się końcem starego światowego porządku, z drugiej zaś początkiem nowego ładu europejskiego. Dla wielu narodów, także Polaków, wojna ta została nacechowana „optymistyczną tragedią”, ponieważ porażkę poniosły w niej wszystkie europejskie państwa imperialne, a potem nastąpił ich rozpad, a jednocześnie wzrost świadomości narodów, które nie miały własnego państwa, w procesie historycznym nadarzyła się okazja przywrócenia (lub utworzenia po raz pierwszy) państw narodowych w Europie.

Patriotyzm 1918 r. opierał się na kilku filarach. Pierwszym była to waleczność przedstawicieli narodu, gotowych do podjęcia walki o wyzwolenie, a później obronę jej granic. Drugim był pozytywizm w czasie zaborów mobilizujący do pracy u podstaw, troszcący o to, aby ziemia, towarzystwa kredytowe i zakłady przemysłowe i fabryki zostawały w polskich rękach, a w wolnej Polsce

do budowy portu w Gdyni czy Centralnego Okręgu Przemysłowego. Kolejnym – oświata: szkoły ludowe, tajne kółka i pensje, uniwersytety i czytelnie ludowe, w których uczniowie uczyli się miłości do Polski, oraz rzesze naukowców, zdobywających wykształcenie nie tylko na uniwersytetach w państwach zaborczych, ale także we Francji, Szwajcarii czy Włoszech, którzy po 1918 r. wrócili do kraju. Patrioci tamtego czasu byli różnych religii i wywodzili się z wielu, często zwalczających się, partii i ugrupowań politycznych.

Dyskusje o patriotyzmie 1918 r. rodzą pytania o dzisiejszy patriotyzm, o znajomość historii i wierność tradycji, postawy Polaków. Bogactwo wątków, które zaproponowali autorzy artykułów zgromadzonych w trzecim tomie „Biografistyki Pedagogicznej”, ukazuje złożoność problematyki i meandry współczesnej edukacji patriotycznej.

Dział *Studia i rozprawy* otwiera tekst Andrzeja Chodubskiego, który na przykładzie rodziny Smoleńskich z Grabienic Małych ukazuje, jak rzeczywistość polityczna, funkcjonowanie pod zaborami kształtowały szczególne postawy patriotyczne nowo tworzącej się inteligencji. Ujawniały się one w wielowymiarowości form, od aktywności insurekcyjnej w pierwszej połowie XIX w. po urzeczywistnianie ideałów pozytywistycznych w drugiej połowie XIX w. i aktywności kulturowej na początku XX w. Ks. Czesław Galek przedstawia losy Jana Tomasza Zamoyskiego (1912–2002), ostatniego ordynata zamojskiego, który w czasie okupacji niemieckiej wraz z żoną ratował polskie dzieci, uwięzione w założonym w 1942 r. w Zwierzyńcu obozie przejściowym, a przeznaczone na zniemczenie. Jego interwencja u naczelnego dowódcy SS i policji na dystrykt lubelski Odilo Globocnika przyczyniła się do zwolnienia z obozu w połowie lipca 1943 r. około 480 najmłodszych dzieci. Oleh Rudenko przedstawił biografię i dorobek intelektualny historyka sztuki, Jana Bołozza-Antoniewicza, Ormianina z pochodzenia, dla którego Polska stała drugą ojczyzną, a Lwów ukochanym miastem, miejscem życia i pracy twórczej.

Rzeczypospolita była krajem wielonarodowościowym, w którym żyli obok siebie, w poszanowaniu własnych zwyczajów i tradycji, obywatele różnych narodowości i religii. Po pierwszej wojnie światowej w granicach II Rzeczypospolitej także znalazły się ziemie zamieszkałe nie tylko przez ludność polską. Autorki dwóch kolejnych tekstów omawiają złożoną sytuację mieszkańców „pogranicza” i ich troskę o zachowanie tożsamości narodowej. Aniela Rożańska analizuje autobiograficzne wypowiedzi mieszkańców Zaolzia, pogranicza polsko-czeskiego, na którym – w wyniku różnorodnych uwarunkowań historycznych, kulturowych i politycznych – w zróżnicowanie kulturowe i etniczne wkomponowane jest zróżnicowanie wyznaniowe. Coraz silniejsza asymilacja społeczności polskiej

potęguje poczucie obcości, „bycia nie-w-swoim-domu”. Helena Głogowska zaś przedstawia biografie księży Białorusinów, którym w II Rzeczypospolitej władze duchowne ograniczały możliwości udziału w białoruskim ruchu narodowymi i zabraniały prowadzenia posługi duszpasterskiej wśród ludności białoruskiej i głoszenia kazań w języku białoruskim. Mimo że byli oni patriotami, związanymi z Polską, traktowano ich jak wrogów państwa polskiego.

Kolejne trzy teksty poruszają problem edukacji historycznej i patriotycznej we współczesnej Polsce. Autorki, młode badaczki, szukają odpowiedzi na pytanie, jak dzisiaj, w wielokulturowej i wieloetnicznej Europie bez granic, przekazywać wiedzę o polskiej historii, literaturze, tradycji, nie budząc jednocześnie demonów nacjonalizmu, ksenofobii, rasizmu. Magdalena Gajderowicz skoncentrowała się na problemie przekazu prawdy historycznej o obozach koncentracyjnych jako elemencie wychowania patriotycznego. Katarzyna Sabat przedstawia fragment badań dotyczących upowszechniania przez nauczycieli tematyki „Żołnierzy Wyklętych” wśród uczniów oraz kształtowania płynących z ich postaw wartości narodowo-patriotycznych. Maria Ciostek stara się odpowiedzieć na pytanie: jak w szkole rozmawiać z uczniami liceów o patriotyzmie czasu drugiej wojny, jakie lektury omawiać na lekcjach, jak przedstawiać skrajnie różne postawy ludzi wobec zagrożenia i zła, które niesie ze sobą wojna.

Literatura i nauki historyczne mają ogromny wpływ na budowanie, umacnianie i zachowanie tożsamości narodowej, tworzenie panteonu postaci historycznych „właściwych” poszczególnym grupom etnicznym i narodom, rozbudzanie miłości nie tylko do kraju, ale także do ziemi ojczystej, na której człowiek wzrasta, rozwija się, pracuje, zakłada rodzinę, do miejsca, gdzie „powracają” jego myśli, gdy musi opuścić dom rodzinny. Autorki kolejnych artykułów przedstawiają różne aspekty związków literatury kształtowaniem tożsamości narodowej. Tea Rogić Musa ukazuje z jednej strony trudności w tworzeniu *Chorwackiego leksykonu biograficznego*, wydanego przez Instytut Leksykograficzny Miroslav Krleža, z drugiej zaś spory wokół przemian w wartościowaniu pojedynczych postaci i całego dzieła, związane z trudną sytuacją polityczną na Półwyspie Bałkańskim w latach dziewięćdziesiątych XX wieku. Aleksandra Drozd i Woletta Poturala, ukazując biografie literatów, autorów powieści dla młodzieży i utworów historycznych – Antoniego Ferdynanda Ossendowskiego i Janiny Perathoner „Wenedy” – wskazują, jak ważną rolę w budowaniu więzi młodzieży z ojczyzną, tę wielką, i tę małą, pełni literatura.

Wydaje się, że współczesne przemiany społeczno-kulturowe pozbawiły człowieka korzeni, doprowadziły do rozluźnienia więzi z tu i teraz, a więc zdewaluowały

takie pojęcia jak „ojczyzna” czy „patriotyzm”. Sprawily one, że wydarzenia bliskie i odległe, nagłe i ewolucyjne, przybliżające się do człowieka za pośrednictwem mobilnych technologii i mediów w każdym miejscu i w każdej chwili, dają mu złudzenie, że nic go omija. Nieustannie poszukuje on swojego miejsca w świecie, a jednocześnie każdy wybór postrzega jako miliony utraconych szans i możliwości, dlatego, jak pisze Weronika Gigilewicz, „stale pozostaje w pewnego rodzaju podróży”.

Autorzy ostatnich czterech tekstów koncentrują się na biografiach wychowawców i nauczycieli. Małgorzata Łobacz podjęła próbę ukazania sensu cierpienia w życiu człowieka na przykładzie życia Matki Elżbiety Róży Czackiej (1876-1961). Irena Matus przedstawiła działalność księży Grzegorza i Flora Sosnowskich, twórców cerkiewno-nauczycielskiej szkoły z kursem rzemiosła i rolnictwa. Jej program z zakresu rolnictwa obejmował botanikę, zoologię, uprawę roślin, hodowlę zwierząt, ogrodnictwo, pszczelarstwo oraz zajęcia praktyczne. Anna Marta Żukowska wskazuje, jak doniosłą rolę w wychowaniu i kształceniu młodzieży, zarówno ze względu na jego praktyczne zastosowanie w życiu, jak i walory wychowawcze przyczyniające się do ubogacania osobowości i estetyki dnia codziennego pełnił rysunek jako szkolny przedmiot nauczania. Ryszard Skrzyniarz ukazał rolę i wkład Zygmunta Kukulskiego, Stefana Kunowskiego i Teresy Kukołowicz w rozwój pedagogiki na Katolickim Uniwersytecie Lubelskim.

W dziale *Sylwetki i wspomnienia* zamieszczamy wspomnienia śp. prof. dra hab. Andrzeja Chodubskiego, historyka i politologa, biografą wielu Polaków działających w czasie zaborów w Imperium Rosyjskim, a po 1918 r. na Wschodzie i ziemiach, które do Rzeczypospolitej nie wróciły.

W dziale *Materiały* proponujemy Państwu teksty Ryszarda Skrzyniarza na temat dokumentów jako źródeł analiz i badań biograficznych w pedagogice oraz edycję źródłową fragmentu *Nizin Nadoraląskich* Edmunda Bojanowskiego Bernadety Gnizy, Doroty Góźdź, Natalii Nowosad, Paulina Trubacz i Roksany Weremczuk. Tom zamykają dwie recenzje i Przegląd bibliograficzny, w którym przedstawiamy nowe książki dotyczące biografistyki i badań biograficznych, które ukazały się w latach 2017-2018.

Szanowni Państwo, mam nadzieję, że teksty zamieszczone w trzecim tomie rocznika staną się inspiracją do lektury biografii ukierunkowanych pedagogicznie, do badań biograficznych, a także uczenia się z biografii innych i biografii własnej.

Ryszard Skrzyniarz